

Makale Geliş | Received: 20.11.2019
Makale Kabul | Accepted: 28.12.2020
Yayın Tarihi | Publication Date: 25.03.2020
DOI: 10.20981/kaygi.701236

Zeynep BERKE

Arş. Gör. | Res. Assist.
Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Bursa, TR
Uludağ University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Philosophy, Bursa, TR
ORCID: 0000-0002-1389-597X
zeynepberke@gmail.com

İki Ayrı Perspektiften Mitos-Logos İlişkisi¹

Öz

İnsanlık tarihindeki en etkili ve önemli kırılmalardan biri felsefenin Antik Yunan'daki başlangıcında gerçekleşmiştir. Binlerce yıl öteden bakıldığında Yunan filozoflarının iki dönemi birbirinden ayıran noktada durduğunu görmemek imkânsız gibidir. Pre-Sokratik filozoflar ile birlikte Yunan dünyasında başlayan “düşünsel devrim”in temel nedeni, gerçeği anlamaya ve açıklamaya yönelik yeni bir tavır alınmasıdır. Bu tavır geleneksel olarak kabul edilmiş olan mit ve din kaynaklı açıklamaların yerine rasyonel açıklamalar getirme çabası olarak özetlenebilir. Dolayısıyla ortaya çıkan yeniliği ve gerçekleşen değişimi anlamak için karşıtlığın iki tarafına da bakmak gerekmektedir. Bu nedenle *mitos* ve *logos* kavramları ile ne kastedildiğini, bu kavramların hangi açılardan farklılaştığını, nasıl bir evren tahayyülü ortaya koyduklarını ve aralarındaki etkileşimi incelemek Antik Yunan felsefesinin ruhuna ilişkin daha derin bir kavrayışa ulaşmamıza yardımcı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Antik Yunan Felsefesi, *Mitos*, *Logos*.

Two Perspectives on the Relation of Mythos and Logos

Abstract

One of the most influential and important turning points in the history of mankind took place in the inception of philosophy in Ancient Greece. When observed beyond thousands of years, it is impossible to unsee that Greek philosophers stand on a point which separates two eras. The fundamental reason of the “intellectual revolution” that has been started by Pre-Socratic philosopher in Greek world is the adoption of a new attitude towards comprehending and explaining the truth. This attitude can be summarized as an afford to replace traditionally accepted mythical and religious explanations with rational explanations. Therefore it is necessary to look at both sides of the opposition in order to understand the innovation and change that has been realized. Thus investigating the meanings of *mythos* and *logos*, how they differentiate, what kind of a conception of cosmos they represent and how they interact with each other will help us gain a deeper comprehension regarding the ethos of Ancient Greek philosophy.

Keywords: Ancient Greek Philosophy, *Mythos*, *Logos*.

¹ Bu makalenin bazı kısımları Doç. Dr. Funda Günsoy danışmanlığında hazırlanmış olduğum “Pre-Sokratiklerden Aristoteles’e Ruh ve Ölümsüzlük Anlayışları” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

Giriş: *Mitostan Logosa Geçiş İfadesinin Ortaya Çıkışı*

Bugün yaşadığımız çağdan, insanlık tarihine bakmak, büyük ölçekli bir dünya haritasına bakmaya benzetilebilir. Böyle haritalar dünyayı bir bütün olarak görmemizi sağladığı; ayrımları, farklılıkları, sınırları gösterdiği için oldukça işlevseldir. Haritadaki enlem ve boylamlar coğrafi konumlandırmayı kolaylaştırırken, ülke sınırları politik konumları belirler. Tıpkı bunun gibi binlerce yıllık insanlık tarihine çok uzak bir zamandan baktığımızda da çağlar, dönemler, dönüşümler, kırılmalar, bilimsel, siyasi, felsefi vb. devrimlerle keskin bir biçimde birbirinden ayrılmış zaman dilimleri çıkar karşımıza. Haritada olduğu gibi tarihte de bu kategorizasyonu yapan insanın ta kendisidir. Amaç büyük resmi görmek olduğunda çağları birbirinden ayırarak isimlendirmenin, büyük toplumsal değişimleri dönüm noktaları olarak imlemenin, düşünmeyi, anlamayı, anlamlandırmayı, genellemeler yapmayı, araştırmayı, analiz ve sentezi –özellikle sosyal bilimler açısından– kolaylaştırdığı bir gerçektir.

Öte yandan dünyaya da tarihe de bakmanın tek yolu bu değildir –ve olmamalıdır. Çünkü makro ölçekten bakmak, bir yanıyla fayda sağlarken, diğer bir yanıyla detayları, organik bağlantıları, etkileşimleri kaçırmamıza, kendi koyduğumuz isimler ve çizgilerin zihnimizi sınırlandırmasına neden olabilir. Nasıl ki büyük ölçekli bir haritada nehirleri ve denizleri besleyen ufak dereleri, bir dağı oluşturan katmanları göremiyorsak; nasıl ki bir dağın eskiden okyanusun dibinde olduğunu ya da kıtaların eskiden bir bütün olduğunu fark edemiyorsak ve nasıl ki o suni çizgiler aslında yoklarsa; tarihe uzaktan baktığımızda da dönüşümlerin ne kadar yavaş ve kademeli biçimde gerçekleştiğini, eski düşüncelerin –çoğu zaman bilinçsiz bir biçimde– yenisi içinde sindirilerek var olmaya devam ettiğini, bir kavramın sayısız kavramla bağlantılı olduğunu gözden kaçırabiliriz. Bu sebeple kendisine tarihsel bir dönemi ya da olguyu konu alan bir araştırma, gerçekçi bir resme, ancak her iki perspektife de yerleşerek ulaşabilecektir.

Tarihteki böyle büyük ve önemli kırılmalardan biri de hiç kuşkusuz felsefenin Antik Yunan’daki başlangıcıdır. Gerçekten de, binlerce yıl öteden bakıldığında Yunan filozoflarının iki dönemi birbirinden ayıran noktada durduğunu görmemek imkânsız

gibidir. Yunan felsefesi, kesintisiz bir biçimde ilerlemiş olan batı rasyonalizm geleneğinin ve batı kültürünün tüm kurumlarının (sanat, din, bilim, etik eğitim, politika, ekonomi, hukuk vb.) kaynağı olarak görülür (Villarmea 2011: 45). Bu nedenle tarihçiler ve filozoflar için, felsefenin nasıl bir yenilik getirdiğini, önce ile sonra arasındaki farkı yaratan faktörleri anlamak ve nitelendirmek büyük bir önem taşımaktadır. Bu nitelendirmelerden bir tanesi ünlü Alman felsefeci Wilhelm Nestle'nin, felsefenin ortaya çıkışı ile birlikte gerçekleşen değişimi konu aldığı *Vom Mythos Zum Logos* adlı eserinde kullandığı “*mitostan logosa*” geçiş ifadesidir.² Bu ifade bir süre ‘Yunan mucizesi’ düşüncesinin merkezi bir parçası olarak görülmüş ve yaygın biçimde benimsenmiştir (Buxton 1999: 45). Ancak zaman içinde bu ifade çeşitli sebeplerle ve farklı açılardan yoğun eleştirilere de maruz kalmış ve pek çok yorumcu tarafından tümüyle terk edilmiştir. Bu çalışmanın amacı, “*mitostan logosa*” geçiş ifadesini her iki perspektifi de göz önünde bulundurarak eleştirel bir biçimde ele almaktır.

Bir Karşıtlık Olarak *Mitos* ve *Logos*

Yunan felsefesinin M.Ö. 6. yüzyılda Thales ile başladığı kabul edilir. Bu dönem yalnızca Yunanistan’da değil dünyanın çeşitli yerlerinde düşünsel değişim ve sıçramaların yaşandığı bir dönemdir.

Tüm dünyada büyük bir varoluş krizi yaşanmaktaydı ve bunun sonucunda bağlamına göre birbirinden farklı olan büyük değişimler gerçekleşti: Çin’de Lao Tzu ve Konfüçyüs, Hindistan’da Buda, Perslerde Zerdüş, İsrail’de peygamberler ve Yunanistan’da Pre-Sokratikler. ... Yunanlıların bu krizi çözmeye yollarını farklı ve özel kılan şey, onların felsefeye, bilime ve demokrasiye başvurmuş olmalarıdır (Villarmea 2011: 1).

Gerçekten de Pre-Sokratik filozoflar ile birlikte Yunan dünyasında bir “dönüşüm” ve “düşünsel devrim” sürecinin başladığı açıktır. Bu büyük ve kökten değişimin nedeni, gerçeği anlamaya ve açıklamaya yönelik yeni bir tavır alınmasıdır. Bu tavır geleneksel olarak kabul edilegelmiş olan mit ve din kaynaklı açıklamaların yerine rasyonel açıklamalar getirme çabası olarak özetlenebilir. Dolayısıyla ortaya çıkan yeniliği ve

2 Elbette bu ifade Nestle'nin icadı değildir. Platon'un diyalogları ve Aristoteles'in eserleri başta olmak üzere *mitos* ve *logos* kavramlarının filozoflar tarafından –genellikle de bir karşıtlık olarak– ele alındığını biliyoruz. Nestle'nin yaptığı, gerçekleşen dönüşümü bu karşıtlık üzerinden formüle ederek açıklamasıdır.

gerçekleşen değişimi anlamak için karşıtlığın iki tarafına da bakmak gerekmektedir. Bu nedenle *mitos* ve *logos* kavramları ile ne kastedildiğini, bu kavramların hangi açılardan farklılaştığını ve nasıl bir evren tahayyülü ortaya koyduklarını sırası ile incelemek anlamlı olacaktır.

İlkel dönemde karşımıza çıkan mitsel açıklamalardaki temel ortaklık, dünya üzerinde gerçekleşen doğal ve beşeri olayların açıklanmasında, bilinçli ve insanüstü güçlere sahip varlıklara, yani Tanrılara başvurulmasıdır. Bu açıdan mit ile dinsel gelenek ilkel dönemde birbirinden ayrılması mümkün olmayan bir öğretiler bütünü temsil eder.

Mitoloji dinsel geleneklerden ayrı tutulamaz. Mitlerin çoğu onlara can veren tapınma ortamından çıkarıldıklarında anlamsızlaşır, dindışı alanlarda anlaşılmaz olur (Armstrong 2005: 8).

Mitlerde ve dinlerde Tanrılar, insana benzer bir biçimde tahayyül edilmiş, dolayısıyla da onlara öfke, kıskançlık, aşk, nefret gibi insani duygular atfedilmiştir. Tanrıların bu insani yönü, doğal ve beşeri âlemde gerçekleşen olayların açıklanması için kullanılmış, örneğin bir deprem felaketi ya da bir savaş, insanlar tarafından yeterli saygı görmediği için sinirlenen bir Tanrının gazabı olarak yorumlanmıştır. Nitekim ilkel dinlerde ve mitlerde karşımıza çıkan kurban kesme ve adak adama gibi ritüellerin amacı da Tanrıları memnun ederek felaketlerden korunmaktır. Bu dünya görüşü belli bir Tanrısal düzen fikri üzerine kurulmuştur ancak bu düzenin kendisi Tanrıların duygusal durumlarına, karpislerine, kıskançlıklarına ya da memnuniyetine bağlıdır. Bu da dünyevi olayların belirsiz ve ön görülemez olduğunu göstermektedir. Ancak tüm bu belirsizliğe ve keyfilığe rağmen evrene, Tanrıların bile değiştirmeye güçlerinin yetmediği bir şey hükmetmektedir: Kader. Fakat kader de insan aklının ulaşamayacağı gizli ve ilahi bir plan gibidir. O halde bu evren tasavvurunda insan kendisini, kaderin ve Tanrıların kendilerine biçtiği hayata itaat etmek zorunda kalan ve olaylar üzerinde ancak sınırlı bir kontrole sahip olan edilgen bir varlık olarak görmektedir. Mitolojik öykülere konu olan kahramanlar bile tüm cesaretlerine, güçlerine ve yeteneklerine rağmen Tanrıların müdahalesinden muaf değillerdir.

“Söylence, mit, salt söz, eylemsiz söz, ağızdan çıkan söz” (Peters 2004: 225) gibi anlamlara sahip olan *mitos* kavramı, yukarıda genel hatlarıyla ele almaya çalıştığımız mitsel düşüncenin temel kabullerini, evren ve insan kavrayışını, dünyayı açıklama biçimlerini bir bütün olarak sembolize etmek için seçilmiş bir terimdir. *Mitos*, nesilden nesle sözlü bir biçimde aktarılan, herhangi bir kanıtı başvurmaksızın gücünü ve otoritesini yalnızca gelenekten alan ve bu yüzden de sorgulanamayan bir açıklamalar sistemini temsil eder. İnsanlık tarihinin binlerce yılına hükmetmiş olan bu mitsel evren tasavvuru elbette bölgeden bölgeye, kültürden kültüre önemli farklılıklar göstermiş, daha da önemlisi zaman içinde büyük değişikliklere uğramıştır. Yunan kültürü, bu değişikliğin açık bir biçimde takip edilebildiği kültürlerden biridir.

Yunancadaki ilk yazılı eserler olan Homeros’un destanları, her ne kadar yukarıda bahsettiğimiz dünya görüşünün bir uzantısı olsalar da, hem insana hem de genel evren tasavvuruna yönelik kavrayışta büyük bir değişimi ve dönüşümü gözler önüne sererler. “Homeros’un ilk filozof olduğunu söyleyen Aristoteles bu savında haklıdır; çünkü Homeros bir dünya görüşünün habercisi, dünya ve hayatın bir yorumcusudur” (Kranz 1994: 1). Homeros, içinde bulunduğu kültürün bir parçası olan inanışlardan, kültürden, mitlerden ve dinî uygulamalardan beslenmiş de olsa, bu devasa kütleyi, kendi zihinsel tasarımı doğrultusunda şekillendirmiştir. Homeros’un ki, kendi içinde tutarlı, belli düşünce ve inanç kalıpları üzerinde temellenen ve onun görüşlerini yansıtan bir dünyadır. Homeros, dağınık bir şekilde duran inançları sınıflandırırken aynı zamanda da sınırlandırır, yerel kült ve inançlarda sayısız tutarsızlığın ve çelişkinin ardında, tek bir evrensel ve genel kavram bulur. Örneğin, ilkel toplumun ortak hafızasında yer etmiş binlerce Tanrı imgesini alır ve hepsini Olympos’a taşır. Artık Tanrıların buldukları yer, dünyaya ne ölçüde müdahale ettikleri ve nelere muktedir oldukları bellidir. Ancak Tanrılar bile kozmosun ve doğanın yasalarına tabidirler (Snell 1982: 29). Her Tanrının, huyları, güçleri, kişiliği belirlenmiştir. Ona göre tek bir Zeus, tek bir Apollo vardır. Bu Tanrılar tek bir mekânla da sınırlandırılmamıştır. İstedikleri yere gidebilirler, ancak Olympos dağında yaşar ve orada buluşurlar. “Onun çizdiği resimde, tanrılar, tıpkı politik durum, tavır ve ahlak gibi tek biçimlidir” (Rohde 2010: 25). Homeros’un

gerçekleştirdiği bu düzenleme çalışmasının sonunda, Zeus adını taşıyan sonsuz sayıdaki yerel tanrı ve bunlara yönelik ibadetler, yerini biricik ve kudretli, insanların ve tanrıların babası Zeus figürüne bırakmıştır. Hatta Zeus figürü de bir dönüşüm geçirmiş, İlyada’da eylemlerini gördüğümüz, bizzat karşımıza çıkan bir varlık olarak betimlenirken, Odysseus’da doğrudan insanın karşısına çıkmayan, etkisi ancak dua, adak, dilek gibi dinsel uygulamalarda ortaya çıkan biri olarak resmedilmiştir (Türkkan 1976: 18). Ayrıca Homerik dünyada insan iradesinin önemi de ilk kez vurgulanmaya başlar. İnsanın başına gelen şeylerde tanrıların etkisi olmakla birlikte, kimi durumlarda insanın kendi tercihlerinin onun kaderini belirlediği de ifade edilir.

Bizlerden geldiğini söylüyorlar kötülüklerin, halbuki kendileri | Kendi budalalıkları | yüzünden kismetten çok acılara katlanıyorlar (Kranz 1994: 6).

Bu açılardan ele alındığında Homeros, ilkel düşünce yapısında bir kırılma noktası sayabileceğimiz değişikliklerin ilk örneğini verir. Homeros’un destanlarında yansımaları bulan bu dönüşüm, aslında Yunanların kültürel ve dinî bilincinde gerçekleşen bir değişimin sonucudur. Tanrılar hala insanlara egemendir, doğaüstü ve kaprisli güçleri vardır ancak genel dünya düzenine yönelik yeni bir kavrayış oluşmaya başlamıştır. Evrenin aslında, bir kozmos, kusursuz bir organizasyon olduğuna yönelik inanç artmıştır. Snell’e göre “Homeros’un dini, deyim yerindeyse, Yunanların inşa ettiği yeni entelektüel yapının ilk detaylı tasarısıdır” (Snell 1982: XII). Bu bağlamda Homerik destanlar, ilkel insan zihnini felsefeye hazırlayan bir ara aşama, ilkel düşünce ile felsefe arasına gerilmiş bir köprü gibidir.

Mit felsefenin dolaylı müjdecisiydi ve felsefeyi yalnızca tohum halindeki belli kavramsallaştırmalarla değil, dünyanın işleyişine ilişkin içgörülerle de donatmaktaydı. Mit zaten bir dünya düzenini, filozofların *kozmos* diye adlandıracakları şeyi öngerektirir, fakat onu esasen tanrılar arasındaki soy kütük bağlarında temellendirir (Peters 2004: 6).

Homeros destanlarında, evreni sistemli bir biçimde açıklamaya, Tanrılar da dâhil her şeyi yerli yerine koymaya çalışır ve pek çok yönüyle kendisini önceleyen ilkel düşünceden ayrılır. Ancak düzeni, aşkın ve şahsi öğeden, yani dünyanın ötesinde duran, insana benzer Tanrılardan hareketle açıklama çabasıyla tümüyle kopamaz. Ancak,

akılla yaşayan Homerik dünyanın Tanrıları, anlaşılabilir varlıklardır. Bu dönüşümü gerçekleştiren insanların, daha sonrasında bilim ve felsefeyi “icat eden” adamlarla aynı gruba ait olduklarını ve ilkel kültürün karşısına akli koymaya başladıklarını söylememiz mümkündür (Rohde 2010: 29). Zeller’in ifadesiyle “heroik şiirin ve onun mitoslarının görünen yüzeyinin altında, logos kıpırdanmaya başlar, çok geçmeden belirginleşir ve başı çeker” (Zeller 2008: 39). *Mitosun*, insan zihnini felsefeye, rasyonel düşünceye, yani *logosa* hazırlayan bir süreci temsil ettiğini Hesiodos’un eserlerinde de görmek mümkündür. Jaeger’in ifadesiyle,

[H]esiodos’un Teogoni’sini kısa bir zaman sonra ortaya çıkacak olan felsefenin hazırlık safhalarından biri olarak görmemek için hiçbir sebep yoktur. ... Onun dünya görüşünde, büyük filozofların bilhassa dikkatlerini yöneltmekten hoşlandıkları belli noktalar vardır (Jaeger 2010: 27).

Yukarıdaki açıklama ve örneklerin de gösterdiği üzere, *mitos* felsefenin doğması için uygun bir zihin durumunun oluşmasında rol oynamış, sorgulama ve şüphenin bir ölçüde yolunu açmıştır. Ancak bu olumlu etkilere gereğinden fazla anlam yükleyerek, ilk Yunan filozoflarını, şairlerden ayıran faktörleri göz ardı etmemek gerekir. Unutulmamalıdır ki *mitosun* özgür, rasyonel ve eleştirel düşünceye direnen bir tarafı her zaman olmuştur çünkü daha önce de bahsettiğimiz gibi *mitos*, otoritesini geleneğe duyulan sarsılmaz bağlılıktan alır, bu nedenle de tartışmaya açık olmayan, dogmatik temellere dayanan açıklamaları kabul eder.

Yunan filozoflarının yaptığı düşünsel devrimin temelinde işte tam da bu mitsel açıklamaları ve otoriteyi cesurca sorgulamaları ve gücünü gelenekten değil gözlem ve rasyonel akıl yürütmeden alan bir sistem kurma çabaları yatmaktadır. O halde *mitostan logosa* geçiş ifadesi ile anlatılmak istenen, herhangi bir olaya ilişkin mitolojik açıklamaların, akla başvurarak ulaşılan açıklamalar ile ikame edilmesi yönünde çabadır (Villarmea 2011: 2). “Konuşma, açıklama, hesap, akıl, tanım, akıl yetisi” gibi çok sayıda farklı kelime ile karşılanan ancak dilimize birebir çevrilmesi mümkün olmayan *logos* kavramı, aslında açıklamaların bundan böyle dayanacağı yeni kaideyi temsil etmektedir. “*Logos* terimi doğrudan aklın etkinliğini, rasyonaliteyi ve son olarak da akıl

yürütmeyi ve akıl yürütmeye temel oluşturan kanıt üzerine yükselmeyi ifade eder” (Erkızan ve Çüçen 2013: 31). Guthrie’nin ifadesiyle,

Felsefe ve bilim fenomenlerin altında kaprisin değil içkin bir düzenliliğin yattığını ve doğanın açıklamasını bizzat doğada aramak gerektiği şeklindeki cüretkâr bir inançla başlar (Guthrie 2011: 58).

O halde Yunan felsefesini doğuran iki temel kabul içkin bir düzenin varlığı ve aklın tek başına bu düzeni keşfetmek için yeterli olduğudur. Bu, modern terimlerle ifade edilirse, bir paradigma değişimidir. Filozofların projesi, artık tatmin edici bulmadıkları öte dünyacı düşünceyi bir kenara bırakarak, dünyada olup biten her şeyi, bu dünyaya içkin olan doğal bir ilkeye dayandırmak ve bu şekilde de evrende doğal bir düzenin hüküm sürdüğünü ortaya koymaktır.

Peki, evreni ve insanı kavrayış biçimlerine yönelik köklü bir değişikliğin ve Batı rasyonalite geleneğinin tohumlarını atan ilk filozofların ortaya çıkmasında hangi faktörler rol oynamıştır? Düşünürler felsefenin doğuşunu hazırlayan pek çok etmenin Antik Yunan’da bir arada bulunduğu dikkat çekerler. Tarihteki ilk filozoflar olarak adlandırılan Thales, Anaksimandros ve Anaksimenes’in felsefi yolculukları, Miletos şehrinde başlar ve Yunan felsefesinin bu kentte filizlenmesi, kesinlikle bir tesadüf değildir. İyonya’daki büyük liman şehirlerinden biri olan Miletos’un jeo-politik konumu, ekonomik refah düzeyinin artması ve diğer kültürlerle kurulan ilişkiler felsefenin bu şehirde doğması için adeta ideal koşulları sağlamıştır. Miletos, Lidya ve Pers egemenliğindeki Küçük Asya’nın Batı sınırında bulunan ve pek çok koloniye sahip olan bir şehirdir. Dolayısıyla farklı kültürler ile sürekli ve yoğun bir etkileşim halindedir. Bunun yanında, refah düzeyinin oldukça yüksek olduğu ve insanların hayatta kalma mücadelesinden özgürleşerek insanı, doğayı, evreni temaşa etmesine olanak sağlayan bir kenttir. Pers, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinin, Yunan kültürü ile sentezlenmesi de yaratıcı düşünce üzerinde olumlu etkilerde bulunmuştur. Tüm bunların yanında insan zihni, değişmekte, dönüşmekte, kendisine kattığı yeni deneyim ve bilgiler ile farklı fikirler inşa etmektedir. Homeros’ta ilk emarelerini gördüğümüz sorgulayıcı bakış açısı giderek güçlenmekte, teolojik ve mito-poetik

açıklamaların tatmin ediciliği ve açıklayıcı gücü azalmaktadır. Özellikle farklı kültürlerin birbirinden çok farklı, çeşitli ve birbiriyle örtüşmeyen dinsel ve mitsel açıklamaları ile tanışılması, ister istemez hangisinin doğru olduğu sorusunu doğurarak kuşku, merak, şüphe gibi felsefi düşünceyi besleyen duyguların ortaya çıkmasında etkili olmuştur.

Felsefenin doğmasında etkili olan bir diğer unsur da politik yapıda gerçekleşen değişimdir. Yunanistan’da tek kişinin otoritesine dayanan krallıkların yerini demokrasiyle yönetilen şehir devletlerinin alması, halkın yönetimde söz sahibi olmaya başlaması, dolayısıyla da ilk kez otorite figürlerini sorgulamaya başlamaları, tartışılmaz bir otoriteye dayanan mitlerin de sorgulanması ile sonuçlanmıştır. Fowler felsefe öncesi dönemde yazılan metinlerde, *mitosun* hakikati ve doğruluğu temsil ettiğine ve aynı zamanda eril bir kavram olduğuna, *logosun* ise yanlılığı ve yanılıcılığı temsil ettiğine ve dişi bir kavram olarak algılandığına dikkat çeker.

Otoriteye yapılan muazzam vurgu bu kavramların nasıl ve neden 180 derece değiştiğini göstermektedir. Eğer büyük söz olarak *mitos* onu ileten büyük adama dayanıyorsa, insanlar rutin biçimde böylesi adamların otoritesini sorguladığında bu yapı da parçalanacaktır. ... Otoritenin yapıları değiştiğinde, *mitoslara* inanılmasına neden olan geleneksel sebepler de ortadan kalkar (Fowler 2011: 53-54).

Şu halde felsefenin Antik Yunan’da doğmasını sebebi, pek çok faktörün aynı anda aynı bölgede bir araya gelerek eleştirel ve rasyonel düşüncenin yeşermesi için ideal koşulları ortaya çıkarmaları olarak görülebilir.

Yunan filozofları “akılla temellendirilmiş söz” anlamıyla *logos* geleneğinin ilk temsilcileridir. *Logos* geleneği ile kastedilen, filozofların artık tatmin edici bulmadıkları öte dünyacı, mitsel düşünceyi bir kenara bırakarak, dünyada olup biten her şeyi, bu dünyaya içkin olan doğal bir ilkeye dayandırmak ve bu şekilde de evrende doğal bir düzenin hüküm sürdüğünü ortaya koymaktır. Yunan filozofları, bu arayışlarında gelenekten gelen mitsel ve dinsel açıklamalara değil kendi gözlem ve akıl yürütmelerine dayanmış, görünenin ardındaki gerçekliğe, çokluğun ardındaki birliğe, değişenin ardındaki değişmeye akıl ile ulaşmaya çabalamışlardır.

Verimli Yunan toprakları felsefi açıdan çok çeşitli ve farklı ürünlere can vermiş, filozoflar kendi bilgi birikimleri, yaşam tecrübeleri ve mizaçları doğrultusunda kendi özgün sentezlerini ortaya koymuşlardır. Dolayısıyla münferit bir kavram olarak *logos* her filozofta aynı şekilde açıklanmamıştır hatta bazı filozoflardan kalan fragmanlarda *logos* kavramı hiç karşımıza çıkmaz. Kavramı ilk kez ayrıntılı biçimde ele alan filozof olan Herakleitos'ta *logos*, her şeyin kendisine uyduğu, değişimin dayandığı, varolan her şeyi düzene sokan, her şeyi yöneten, her şeye nüfuz eden evrensel yasadır. Sofist Gorgias'a göre ise *logos*, büyük bir ikna gücüne sahip baştan çıkarıcı sözdür. Stoacılar da ise *logos* “evrendeki rasyonel düzenin ve rasyonel biçimde düzenlenmiş faaliyetin yaratıcısı olan kozmik akıl ilkesidir” (Cevizci 2000: 604).

Ancak tüm farklılıklarına rağmen onları *logos* ortak paydasında buluşturan tavır, hakikate ulaşmak için tümüyle veya kısmen³ akla başvurmuş olmaları, gelenekten gelen açıklamaları sorgulamaları ve *logosun* sesini duyma yönündeki samimi çabalarıdır. Barnes'ın ifadesiyle;

Pre-Sokratiklerin *logos* terimi hakkında tek ve açık bir anlam oluşturdukları söylenemez. Ayrıca onların akıl ve akılsallık kavramlarını da bulup ortaya çıkardıkları iddia edilemez. Fakat onların *logos* terimini kullanmaları, bilimin ve felsefenin temelinde olan bu kavramın oluşturulmasına bir ilk ve asıl temel teşkil etmiştir (Erkızan ve Çüçen 2013: 31-32).

Mitostaki Logos, Logostaki Mitoş

Thales ile başlayan, evreni akıl yoluyla kavrama ve açıklama teşebbüsünün, insanlık tarihi açısından taşıdığı önem ortadadır. Ancak –daha önce de belirttiğimiz gibi– dikkat etmemiz gereken nokta bu teşebbüsü, mitolojik ve teolojik düşünceden ani ve topyekûn bir kopuş gibi görmemektir.

[B]u altıncı yüzyıl düşünürleri tarafından gerçekleştirilen dramatik dönüşüm, geriye dönüp bakıldığında gerçekte olduğundan daha radikal ve ani bir dönüşüm gibi görünür. Ama unutulmamalıdır ki, diğer beşeri faaliyetler gibi, felsefe de hiçbir

3 Burada “kısmen” ifadesini vurgulamamız gerekiyor, çünkü çalışmanın ileriki bölümlerinde de göstereceğimiz üzere filozofların düşüncelerinde gerek bilinçsizce gerekçe açık biçimde dinsel ve mitsel yönler bulunduğu yadsınamaz bir gerçektir.

zaman yoktan varlığa gelmez; filozoflar da, ormanda toprağın bağından çıkmış, başka her şeyden ve herkesten tecrit olmuş kimseler değildirlir (Cevizci 2011: 20).

Felsefe “bilim öncesi bir çağın sisleri arasından” “yavaş ve aşamalı olarak” açığa çıkmıştır, bu yüzden de “sarsılmaz gibi görünen aklın çatısı ve duvarları dâhilinde mitlerin nasıl barındıklarını gözlemlemek” (Guthrie 2011: 9) bize çok şey öğretecektir. Tarihin nesnesi insandır, bu anlamda tarih, parçaları arasında sürekli bir iletişim ve etkileşimin sürüp gittiği organik bir yapıya benzer. Bu organizma, yeni gıdalar olarak gelişir ve büyür, ancak o güne değin sindirdiği her şeyi, kendi içinde, yapıtaşları olarak barındırmaya ve dönüştürmeye de devam eder.

[T]ümüyle barbarca bir çağın ilkel, mitsel düşüncesinden, tümüyle medenileşmiş ve rasyonel bir çağa doğrusal bir geçiş olduğu düşüncesi, tarihten çok kendine hizmet eden bir ahlaktır (Fowler 2011: 48).

Cornford ve Whitehead, aynı çağda ortaya konan felsefi tartışmaların, o dönemin tüm filozoflarınca bilinçsizce doğru kabul edilen bir dizi ortak varsayım üzerinde temellendiğini vurgular (Guthrie 1988: 18-19). Guthrie'nin *Yunan Felsefe Tarihi* adlı kitabından, özellikle bu durumu irdelediği “Bilinçdışı Ön Kabuller” adlı bir bölüm bulunmaktadır (Guthrie 2011: 130-132). Bu bölümde Guthrie, felsefe ve bilimin, akıl ve gözlem gibi tamamen bilimsel olan yöntemlerin yanı sıra ikinci bir kaynaktan da beslendiğini öne sürer. Ona göre filozoflar, bilinçdışı bir düzeyde, içine doğdukları dönemin, çevrenin ve dilin kendilerine dayattığı bazı ön kabullere sahiplerdir ve bunlar, filozofların oluşturacakları felsefi düşünceyi alttan alta, adeta filozofa hissettirmeden etkilemektedir. İlk Yunan filozofları için bu ortak varsayımların bir kısmı felsefe öncesi düşüncenin açıklamalarına dayanmaktadır. Miletosluların felsefi anlamda bir önceli olmaması, onları önceleyen düşüncenin mitolojik öğelerle iç içe geçmiş geleneksel halk inanışları olması, bildikleri tek edebî formun şiir olması, farklı dillerde metinler okuyamamaları da onların düşüncelerine sınırlar koymuştur. Öyleyse, filozofların düşüncelerinde, mitlerden ve kùltlerden izler bulunmasının, tarihsel gelişim sürecinin doğal bir sonucu olduğunu da hesaba katmamız gerekmektedir.⁴ Filozofların düşünsel

4 Guthrie'ye göre bu durum yalnızca ilk filozoflar için değil her çağda yaşayan tüm insanlar için de geçerlidir. “İnsanlar mitsel kavramları alttan alta kabul etmekten asla kurtulamamıştır ve asıl tehlikeli

yolculuğunu, kendilerini önceleyen düşünceden bir kopuş olarak değil, insanlık tarihinin doğal gelişim sürecinin zamanı gelmiş bir aşaması olarak görülmelidir.

Felsefe yeni doğmuştur, kendi ayakları üzerinde zar zor durmaktadır, bunu ancak sürekli geriye, annesine bakarak, hatta onun eline sınıksız tutunarak yapabilir; yine de işte o artık doğmuştur, çünkü biri çıkıp Tanrılarını, kozmogoni sahnesinden çıkarmıştır (Guthrie 2011: 83).

Tam da bu nedenle mitsel ve dinsel düşünceler, filozofların görüşlerinde kimi zaman açık kimi zaman örtük bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Tüm filozofları ele almak bu çalışmanın kapsamını ve amacını elbette aşacaktır ancak birkaç örnekle *logosa* sinmiş olan *mitosun* izlerini göstermek mümkündür.

Thales’in ilk ilke olarak neden suyu seçtiği konusunda iki farklı görüş vardır. Bir görüşe göre, suyun seçilmesi, rasyonel bir seçimdir zira doğaya baktığımızda canlıların hayatta kalmak için suya muhtaç olduğunu, suyun yaşam verici gücünü gözlemleyebiliriz. Ayrıca doğada hem katı, hem sıvı hem gaz halini gözlemleyebildiğimiz tek madde sudur, bu Thales’e suyun her maddeye dönüşebileceği fikrini vermiş olabilir. Ancak ikinci bir görüşe göre bu seçimin temeli mitsel düşünceye dayanır zira hem Mezopotamya hem Mısır hem de Yunan mitolojilerinde su, merkezi ögedir. Mısır’da tüm yaşamın sudan doğduğuna inanılır. Babil Enuma Elish kozmolojisinde de evrenin ilk başta sudan meydana gelen bir kaos olduğu ve daha sonra üç farklı ögenin (Apsu, Tiamat, Mummu) bu bütünden ayrıştığı ve evreni yarattığı anlatılır. Yine hem Yakındoğu ülkelerinde hem de Yunan kültüründe suyun her şeyi kuşattığını anlatan tufan öyküleriyle karşılaşırız. Homeros, dünyanın Okeanos (okyanus tanrısı) ve Tethys’ten (deniz tanrıçası) meydana geldiğini söyler. Bütün bu örneklerden hareketle, suyun temel ilke olarak seçilmesinde, mitolojik açıklamaların etkili olduğu düşünülebilir.

olan insanların bütünleriyle bağımsız olduklarını ve yalnızca mantığa ve bilimsel çıkarıma dayanan bir düşünce biçimi izlediklerini zannetmeleridir.” (Guthrie 2011: 19-20). Benzer bir uyarıyı Fowler da yapar ve şöyle der: “Bizim de mitlerimiz var ve bunlar yüzünden gelecekteki nesiller de ... bizde kusur bulacak.” (Fowler 2011: 48).

Bilinç düzeyinde mitolojiden planlı bir kopuş gerçekleştirerek rasyonel açıklamalar arasa da, Thales’in zihninin gerisinde hala eski fikirlerin bulunması ve düşüncesini belli biçimlerde yönlendirmesi gayet olasıdır (Guthrie 2011: 75).

Benzer şekilde Anaksimenes’in ilk ilke olarak havayı seçmiş olmasının ardında da mitsel düşüncenin etkileri bulunduğunu düşünen pek çok felsefeci vardır. Örneğin Capelle ve Guthrie’ye göre Anaksimenes’in ilk ilke olarak havayı seçmesinin nedeni, ilkel düşünme tarzının etkisinde kalarak nefes ile canlılık ve ruh arasında bir ilişki kurmuş olmasıdır (Capelle 1994: 77). Bu görüşü destekleyen bir fragmana göre şöyle demiştir Anaksimenes:

Havadan müteşekkil olan ruhlarımız nasıl bizi hükmü altında bir arada tutuyorsa, nefes (*pneuma*) ve hava da dünyamızı öylece sarar ve kuşatır (Zeller 2008: 59).

Gördüğümüz gibi Thales ve Anaksimenes’te mitlerin izleri belirgin değil, örtük ve yoruma açık bir biçimde görülmektedir. Ancak pre-Sokratik filozoflar içinde mitsel ve dinsel öğelerin apaçık bir şekilde karşımıza çıktığı filozoflar da vardır. Bu filozofların başında, felsefe öncesi dönemde Trakya bölgesinde ortaya çıkan Orpheusçuluk öğretisinin felsefedeki temsilcisi olarak adlandırabileceğimiz Pythagoras gelmektedir. Pythagoras, yalnızca bir filozof değil aynı zamanda dinsel bir tarikatın kurucusudur ve kurduğu tarikat dinî dogmalar ve bunun öngördüğü bir yaşam biçimi üzerinde yükselmektedir. Dolayısıyla o, bir yanı ile evreni rasyonel bir biçimde kavramaya çalışırken, bir yanıyla dogmatik öğretileri ve gizemleri kabul etmekle felsefe ile dinin iç içe geçtiği, alışıksız olmadığımız türde bir sentez ortaya koymuştur.

Pythagoras’ın bu arayışta, aklının rehberliği kadar, yaşadığı topraklarda var olan dinî ve mitolojik açıklamaların rehberliğine de başvurmuş olduğu görülmektedir. Pythagorasçı öğretinin merkezinde ruhun ölümsüzlüğüne duyulan inanç ve ruh göçü öğretisi durmaktadır. Onlara göre ruh, kişisel olmaktan başka ölüm esnasında yok olmayan, bedenden ayrı olarak yaşamını sürdürebilen ve tanrısal doğaya sahip olan bir varlıktır. Ancak ruh işlediği günahlar nedeniyle, cezalandırılmış ve etten bir giysinin içine hapsedilerek dünyaya gönderilmiştir. Ruhun nihai amacı, günah işlemeyen önce bulunduğu tanrısal mertebeye geri dönebilmektir. Bunu başarabilmesi için ruhunu, onu kirlüten öğelerden tamamen arındırması gerekmektedir. Bir ömür, tümüyle arınmak için

yeterli olmadığından, ruh farklı bedenler içinde, kimi zaman bitki, kimi zaman hayvan, kimi zaman insan olarak yeniden doğmakta ve her bir yaşamında ruhunu biraz daha arındırmaya, kutsal varoluş durumuna biraz daha yaklaştırmaya çalışmaktadır.

Görüldüğü gibi Pythagorasçı öğretisi, açıkça mitsel ve dinsel öğeler, dogmatik kimi kabuller üzerinde yükselmektedir, hatta bu niteliklerinden ötürü öğretinin ruh ve ölümsüzlüğe ilişkin kısımlarının *logos*tan çok *mitos*a, felsefeden çok dine ve mitlere ait olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak Pythagorasçı öğretiyi felsefe tarihi açısından önemli ve kritik hale getiren olgu, onun Platon üzerindeki etkisidir. Platon, Batı felsefesindeki en önemli ve merkezi figürlerden biridir. Bu da Platon üzerinde etkisi bulunan filozoflara ayrı bir önem kazandırmaktadır zira Platon’u layıkıyla anlamamanın yolu onun düşüncesinin nüvelerini barındıran bu filozofları anlamaktan da geçmektedir. Platon’un İdealar Teorisi’nin taşıyıcı sütunlarından olan olan ölümsüz ruh ve ruh göçü fikirlerinin Pythagorasçılıktan geldiğini göz önünde bulundurduğumuzda, bu öğretinin felsefe tarihi açısından ne denli büyük bir öneme sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Gerçekten de Pythagoras’ın felsefe sahnesine taşıdığı ruh öğretisi, Platon yoluyla tüm felsefe tarihini etkilemiş ve bugün bile süren ruh-beden-zihin-ölümsüzlük tartışmalarının temelini oluşturmuştur. Bu tespit, *mitosun logosun* içine nasıl nüfuz ettiğini, bu tip öğretilerin bilinçli veya bilinçsiz bir biçimde nasıl felsefi rasyonalleştirme sürecine dâhil olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır.

*Logos*taki *mitosun* bir diğer örneği ise Empedokles’tir. Empedokles’in felsefesi, mistisizm kaynaklı dünya görüşlerinin, Yunan kültüründe ve felsefesinde kalıcı bir yer edinmeye başladığının da bir işaretidir. Empedokles aynı zamanda mito-poetik düşüncenin Yunan kültüründe hâlâ etkili olduğunu ve mitsel anlatımların felsefi düşüncedeki yerini görmemizi sağlar. O, bir yandan evrenin yapısına, varlığa ve değişime yönelik rasyonel bir açıklama getirmeye çalışırken, bir yandan da bu dünyanın dışında ölümsüz ve mutlu *daimon*ların –tanrısal varlıkların– yaşadığı bir dünya bulunduğunu söyleyerek felsefi çizgiden uzaklaşır. Empedokles, insanların cennete benzeyen bu mekândan işledikleri suçlar nedeniyle kovulduklarını ve bu dünyada 3000 *horae* boyunca bitki, hayvan ve insanda tekrar tekrar bedenlenmek suretiyle ceza çeken

*daimon*lar olduklarını öne sürer. Tanrısal mekândan suç işleyerek kovulma ve ruh göçü temaları Pythagorasçı öğretinin devamı niteliğindedir. *Daimon* kelimesinin seçilmiş olması ise Hesiodos'ta karşımıza çıkan, ölen kişilerin ruhlarının bu dünyada *daimon*lar olarak varlığını sürdürdüğüne yönelik miti hatırlatmaktadır. Empedokles, düşüncesindeki iki yönlülük nedeniyle, felsefe ile din arasında gidip gelir. Bir yandan insanın evreni akıyla anlayabileceğine inanırken, bir yandan da bu anlayışın kısıtlı olduğunu bu yüzden de tanrıların yardımına ihtiyacı olduğunu düşünür.

Sonuç

Felsefe tarihine yönelik tek bir doğru yaklaşımın bulunduğu kesinlikle iddia edilemez. Bilakis her farklı perspektif, bu döneme ait kavrayışımızı çeşitlendirmekte ve zenginleştirmektedir. Ancak şunu belirtmemiz gerekmektedir: Yunan felsefesi ile felsefe öncesi döneme ait olan mitler, gelenekler, efsaneler, ayinler, dini inanışlar vs. arasına keskin bir çizgi çeken yaklaşımlar, bunlar arasındaki paralellikleri ve etkileşimleri açıklama noktasında yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ele aldığımız iki bakış açısının bir bütün olarak ele alınması, felsefenin başlangıcına ilişkin çok daha doyurucu, tutarlı ve açıklama gücü yüksek bir çerçeve sunmaya imkân vermektedir.

Yunan düşüncesine ışık tutmak ayrıca hayal gücü, anlayış ve sezgi gibi hünerleri de gerektirir. Yani, farklı dilde yazıp konuşan, zaman ve mekân bakımından bizimkine uzak bir uygarlık içinde şekillenmiş insanların düşüncelerine nüfuz edebilmek gerekir. Onlara filozof desek de bu insanlardan bazıları için hakikate giden yollar akıl kadar şiir, mit ve Tanrısal vahiyden de geçiyordu (Guthrie 2011: 9).

Çalışmamızda örnekler üzerinden göstermeye çalıştığımız gibi, filozofların, mitsel anlatımlara, dinsel kabullere ve öğelere bilinçli ve bilinçsiz olarak başvurduğu pek çok örnek karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca filozoflar, kimi zaman felsefi kavramların yetersiz kaldığı yerlerde, düş gücünden yardım almış ve mitsel anlatımlarda bulunan simgeler ve çağrışımlar yoluyla düşüncelerini daha etkili bir biçimde ifade etmeye çalışmışlardır. Yunan toplumunda mitsel ve şiirsel anlatımın ne kadar büyük bir yer tuttuğunu, bu tip anlatımların toplumsal bellekteki izlerinin ne denli güçlü ve etkili olduğunu

düşündüğümüzde, bu toplumun birer üyesi olan filozofların kimi zaman mitsel anlatım yoluna başvurması çok daha anlaşılır hâle gelmektedir. Guthrie'nin de vurguladığı gibi, mitlerle, büyülerle ya da özdeyişlerle bizden çok daha içli dışlı olan Yunanlıların bu öğelerden etkilenmiş olmaları, onların doğa felsefesinde, metafizikte, psikolojide, epistemolojide, etikte ve politikadaki görkemli başarılarına gölge düşürmediğini görmek önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

ARMSTRONG, Karen (2005). *Mitlerin Kısa Tarihi*, çev. Dilek Şendil, İstanbul: Merkez Kitapçılık.

BUXTON, Richard (1999). *Introduction, From Myth to Reason?*, New York: Oxford University Press.

CAPELLE, Wilhelm (1994). *Sokrates'ten Önce Felsefe I*, çev. Oğuz Özügül, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

CEVİZCİ, Ahmet (2011). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Asa Yayınevi.

CEVİZCİ, Ahmet (2000). *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları.

ERKIZAN, Nur ve Abdülkadir ÇÜÇEN, (2013). *Felsefe Tarihi I - Antik Çağ ve Orta Çağ Felsefesi Tarihi*, Bursa: Sentez Yayıncılık.

FOWLER, Robert (2011). “Mythos and Logos”, *The Journal of Hellenic Studies*, 131: 45-66.

GUTHRIE, W.K.C. (1988). *İlkçağ Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Cevizci, Ankara: Gündoğan Yayınları.

GUTHRIE, W.K.C. (2011) *Yunan Felsefe Tarihi*, çev. Ergün Akça, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

KRANZ, Walther (1994) *Antik Felsefe*, çev. Suad Y. Baydur, İstanbul: Sosyal Yayınlar.

PETERS, Francis E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

ROHDE, Erwin (2010). *Psyche*, New York: Routledge.

SNELL, Bruno (1982). *The Discovery of the Mind*, New York: Dover Publications.

TÜRKKAN, Candan (1976). *Mitoloji*, Ankara: Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yayınları.

VILLARMEA, Stella (2011), “*The Revolution of Thought: From Mythology to Hellenistic Science*”, Erişim Tarihi : 06.10.2014) ([www.academia.edu/526612/ The_revolution_of_thought_from_mythology_to_Hellenistic_science](http://www.academia.edu/526612/The_revolution_of_thought_from_mythology_to_Hellenistic_science)).

ZELLER, Eduard (2008). *Grek Felsefesi Tarihi*, çev. Ahmet Aydoğan, İstanbul: Say Yayınları.